

М.І. Чумарна

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

УКРАЇНСЬКА МОВА

ПІДРУЧНИК ДЛЯ 4 КЛАСУ

загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН
2015

УДК 821.161.2(075.2)
ББК 81.2Укр я71
Ч-90

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України
від 20. 07 2015 р. № 777)

Рецензенти:

Ткачук М.П., професор, завідувач кафедри української літератури Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, доктор філологічних наук
Онишків О.П., вчитель початкових класів вищої категорії ЗОШ I-III ст. №24 м. Тернополя, вчитель-методист

Чумарна М.І.

Ч-90 Літературне читання : Українська мова : підручник
для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. / М.І. Чумарна. — Тер-
нопіль : Навчальна книга – Богдан. — 2015. — 208 с. : іл.

ISBN 978-966-10-4116-4

УДК 821.161.2(075.2)
ББК 81.2Укр я71

*Охороняється законом про авторське право. Жодна частина цього видання
не може бути відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-4116-4

© Чумарна М.І., 2015

© Навчальна книга — Богдан, 2015

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

Прочитай виразно

Робота в парах
(або групах)

Запитання та завдання

Прислів'я та приказки,
скоромовки, загадки

Словникова робота

Робота
з малюнками

Увага!

Завдання творчого
характеру

Чарівний ключик

Піктограмою у підручнику позначено ті його складові, які можна відкрити в електронній версії за посиланням:

<http://www.bohdan-digital.com/edu>.

ДО МОГО ЧИТАЧА

Дорогий друже! Я — твоя нова Читанка. У четвертому класі ти відкриєш для себе таємниці творення світу і людини, перегорнеш сторінки історії рідної України, ознайомишся з народними звичаями, здійсниш фантастичні мандрівки разом із персонажами оповідань і повістей. Ми з тобою ще раз увійдемо в коло мудрих і прекрасних думок у творах видатних письменників, глибше відчуємо красу рідного слова, навчимося розрізняти літературні жанри та види усної народної творчості. Нашими друзями стануть герої відомих книг.

Але найголовніше — ти, мій друже, зможеш творити разом зі мною і поповнювати мою Скарбницю смішинками, віршами, загадками, оповіданнями, казками, малюнками.

Крім того, я — незвичайна Читанка: в мене є електронна версія. Варто тобі натиснути в ній на **виділене у тексті слово**, і ти прочитаєш його тлумачення. А позначка «Чарівний ключик» відкриє тобі віконце в мою Скарбницю. Тут ти зможеш прослухати деякі твори, озвучені професійними акторами. І ще в мене є для тебе подарунок — компакт-диск із художніми та мультиплікаційними фільмами, створеними за сюжетами народних і літературних творів, записами пісень та картинною галереєю.

Радості тобі від мандрівки у світ чудес!

Твоя Читанка

РІДНА МОВА

Спитай себе, дитино, хто ти є, —
і в серці обізветься рідна мова;
і в голосі ясним ім'я твоє
просяє, наче зірка світанкова.

З родинного гнізда, немов пташа,
ти полетиш, де світу далечизна,
та в рідній мові буде вся душа
і вся твоя дорога, вся Вітчизна.

У просторах, яким немає меж,
не згубишся, як на вітрах полова,
моря перелетиш і не впадеш,
допоки буде в серці рідна мова.

Дмитро Павличко

Прислів'я

- ◆ Світ — велика родина.
- ◆ Світ співучий, як соловейкове серце.

СВІТ НАРОДИВСЯ ДЛЯ МЕНЕ

Сонце — золоте яєчко в небі —
Всім довкола радість засіває,
І в його промінні все зростає.
Так сотворений цей світ для тебе!

ОСІННЄ ЛИСТЯ ОБЛІТАЄ

Осінь лістя облітає,
бо відлетіли вже пташки.
Трава у лузі догоряє,
чорніють верби край ріки.

Скінчилось літо! Що весною
колись завітло — відцвіло.
І ми дивуємось з тобою:
весни неначе й не було!

Минають дні, минають квіти, —
бо є початок і кінець.
Поглянь у небо: зорі світять,
із місяцем ведуть танець.

Чи є у зір весни початок
і день народження зірок?
Чи можуть ці зірки згасати,
як пелюстки земних квіток?

Дивлюся в небо фіалкове
і зрозуміти хочу світ.
Вже моє серденько готове
в космічний рушити політ!

Я хочу все на світі знати!
Коли з'явилася Земля?
Як виникли стрімкі Карпати?
Як світить сонечко здаля?

Як народились в світі люди,
рослини, звірі і пташки?
І доки нам світити будуть
у небі синьому зірки?

Марія Чумарна

А тебе цікавлять подібні запитання?

Придумай казку «День народження зірок». Намалюй малянку до неї.

Зверни увагу на вірш, яким починається розділ. Чому перші літери у рядках виділені? Як називається вірш, назву якого можна прочитати за першими літерами в рядках?

Загадка

На синьому полі золота пшениченька сходить.

Подивись неймовірно цікавий відеоролик про створення Всесвіту.

КАЗКИ, МІФИ І ЛЕГЕНДИ ПРО ТВОРЕННЯ СВІТУ

З давніх-давен люди, сидючи вечорами біля вогнища чи на порозі своєї хатини, задивлялися на зорі та уявляли собі, що десь там, у небі, небесна родина теж зараз вечеряє і поглядає убік нашої Землі.

Ще до того, як з'явилися перші книги, бабусі та дідусі, мами і батьки розповідали дітям на ніч таємничі історії. Це були розповіді про те, як творився світ, як у ньому народилися рослини і тварини, а згодом — люди. Найдавніші перекази про створення світу, виникнення життя на Землі називають **міфами**.

Історії про героїчні подвиги богатирів та мандрі в різних світах, які любляють діти, іменують **казками**. Казка (як розповідали древні міфи) була матір'ю нашої мови. А з мови, з кожного промовленого Казкою слова народилося все живе: гори, моря і ріки, рослини, тварини та навіть люди, бо їхнє життя не могло існувати без мови.

Давні усні оповіді про важливі події звать **переказами**: від слова «переказувати» чи «переповідати». Згодом люди почали придумувати невеликі оповідки про походження назв річок та озер, гір і долин, селищ і містечок, навіть дерев і рослин! Їх в народі назвали **легендами**.

Короткі повчальні життєві історії називають **оповідками**, **притчами** чи **байками**, а зовсім коротенькі — **анекдотами**, **жартами**, **загадками**, **скоромовками** та **прислів'ями**.

Отож, я — твоя Читаночка — запрошую в мандрівку світом міфів, казок, переказів, легенд, притч і байок!

Які цікаві історії, казки та оповідки ти знаєш? Чи відомо тобі щось про назву твого міста, села?

Чи подобається тобі читати казки, оповідання про чарівні пригоди?

Розкажи про незвичайну пригоду, яка трапилася з тобою. Спробуй розповісти чи записати історію про своє село чи місто, вулицю, річку, ставок, дерево біля дому.

КОЛИ НЕ БУЛО З НАЩАДА СВІТА

Українська стародавня колядка

Коли не було з **нащада** світа,
тоді не було ні неба, ні землі,
а тільки було синєє море,
а серед моря — зелений явір.
На явороньку — три голубоньки,
три голубоньки радоньку радять,
радоньку радять, як світ **СНОВАТИ**:
— Та спустімося на дно до моря,
та дістанемо дрібного піску.
Дрібний пісочок посіємо ми,
та нам станеться чорна землиця.
Та дістанемо золотий камінь,
золотий камінь посіємо ми, —
та нам станеться ясне небонько.
Ясне небонько, світле соненько,
світле соненько, ясен місячик,
ясен місячик, ясна зірниця,
ясна зірниця, дрібні зірочки.

Нашадо — велика темрява, з якої народився світ.

Про що радилися три голубоньки?

Послухай колядку у виконанні Ніни Матвієнко.

РОД-ВСЕДЕРЖИТЕЛЬ, БІЛОБОГ І ЧОРНОБОГ

Давньоукраїнський міф

Коли ще не було землі, а тільки великий Океан розливався довкола, летіли по небу три соколи: Род-Вседержитель, що все народжує і утримує в космосі, та його сини Білобог і Чорнобог. Перший дорогу вибирав, а два другі несли у клювах сніп колосся та жменьку землі. Колосся ніс Сокіл-Білобог, землю — Сокіл-Чорнобог.

І впустив землю Чорнобог, і впала вона на дно моря. І з волі Сокола-Рода перекинувся Чорнобог у сизого селезня та пірнув на морське дно. Виніс Чорнобог землю з морського дна, і піднявся посеред Моря-Окіяну острів Буян. А на тому острові з волі Вседержителя утворилася біла Гора, а на вершині гори виріс Прадуб. Так було створено землю посеред безмежного Океану і розділено час на день і ніч.

Тоді Білобог, перекинувшись сизим селезнем, піднявся до Небес, кинув зерно — і впало воно в чорнозем, сповнене ярої сили. А Сокіл-Род сів на вершині Прадуба і став правити створеним світом.

Коли земля заселилася різними створіннями і людьми, наказав Сокіл-Род своїм синам наділити все створене душами, які є частками самого Рода, — як він, безсмертними. Дав їм золотого молота і велів бити по каменю, що лежав біля підніжжя Прадуба. Вдарив Білобог — і золоті іскри в небо злетіли. Вдарив Чорнобог — злетіли чорні ворони та розповзлися змії.

З того часу душі людей, що живуть у світлі Правди, схожі на золоті іскри, а душі тих, хто живе у Кривді, — на чорних воронів.

Чи справді душі людські обирають, якою дорогою їм ходити, — дорогою Правди чи дорогою Кривди? Як, на твою думку, живе людина по правді?

Чи є в тексті незрозумілі слова? Дізнайся про це у «Тлумачному словнику».

❁ ЯК ВИНИКЛО ЖИТТЯ НА ЗЕМЛІ ❁

Багато міфів і казок стверджують, що світ народився з велетенського золотого яйця. Може, спершу це було наше Сонце чи Галактика? Підказку шукай у казці «Яйце-райце».

А зараз спробуй уявити собі, як виглядала Земля на початку. Спершу вона вкрилася травою і квітами, потім на ній вирости дерева, з'явилися тварини, а найпізніше у світ прийшла людина.

Міфи різних народів, як і український міф про Білобога та Чорнобога, розповідають про наш земний світ як про чарівне велетенське дерево, у верховітті якого живуть небесні птиці. Нагорі — небесний світ. Земний міститься у стовбурі світового дерева, а в його корінні — підземний світ. У наших з тобою предків дерево світу називалося Прадубом або Ясенем. Тому і нашу Землю ми часто називаємо Ясен Світ.

Хто ж засіяв ті перші дерева, з яких почалося життя рослин, звірів і людей? Звичайно, це були володарі неба. А «дерево світу» наші матусі і бабусі вишивають на рушниках та сорочках, малюють на писанках.

СОТВОРЕННЯ СВІТУ

З «Книги Буття» Старого Завіту

На початку сотворив Бог небо і землю. Земля ж була пуста і порожня, та й темрява була над безоднею, а дух Божий ширяв над водами.

І сказав Бог: «Нехай буде світло!» І настало світло. І побачив Бог світло, що воно добре, та й відділив Бог світло від темряви. Назвав же Бог світло — день, а темряву назвав ніч. І був вечір, і був ранок — день перший.

Тоді сказав Бог: «Нехай посеред вод буде твердь, і нехай вона відділяє води від вод!» І зробив Бог твердь, і відділив води, що під твердю. Тож сталося так. І назвав Бог твердь — небом. І був вечір, і був ранок — день другий.

Тоді сказав Бог: «Нехай зберуться води, що під небом, в одне місце, і нехай з'явиться суша». І так сталося. І назвав Бог сушу — земля, а збір вод назвав морями. І побачив Бог, що воно добре. І сказав Бог: «Нехай земля зростить рослини: траву, що розсіває насіння, і плодові дерева, що родять плоди з насінням за їхнім родом на землі». І так сталося. І вивела земля з себе рослини: траву, що розсіває насіння за своїм родом, і дерева, що родять плоди з насінням у них за їхнім родом. І побачив Бог, що воно добре. І був вечір, і був ранок — день третій.

Тоді сказав Бог: «Нехай будуть світила на тверді небесній, щоб відділяти день від ночі, й нехай вони будуть знаками для пір (року), для днів і років; нехай будуть світила на тверді небесній, щоб освітлювати землю». І так сталося. І зробив Бог два великі світила: світило більше — щоб правити днем, а світило менше — щоб правити ніччю, і також зорі. І примістив їх на тверді небесній, щоб освітлювати землю, та правити днем і ніччю і відділяти світло від темряви. І побачив Бог, що воно добре. І був вечір, і був ранок — день четвертий.

Тоді сказав Бог: «Нехай закишать води живими створіннями й нехай птаство літає над землею попід твердю небесною». І сотворив Бог великих морських потвор і всілякі живі створіння, що повзають та кишать у воді, за їхнім родом, і всіляке птаство крилате за його родом. І побачив Бог, що воно добре; і благословив їх Бог, кажучи: «Будьте плідні і множьтея та наповняйте воду в морях, і птаство нехай множитья на землі». І був вечір, і був ранок — день п'ятий.

Тоді сказав Бог: «Нехай земля виведе з себе живі створіння за їхнім родом: скотину, плазунів і диких звірів за їхнім родом». І сталося так. І сотворив Бог диких звірів за їхнім родом, скотину за родом її, і всіх земних плазунів за їхнім родом. І побачив Бог, що воно добре. Тож сказав Бог: «Сотворімо людину на наш образ і на нашу подобу, і нехай вона панує над рибою морською, над птаством небесним, над скотиною, над усіма дикими звірами й над усіма плазунами, що повзають на землі».

І сотворив Бог людину на свій образ; на Божий образ сотворив її; чоловіком і жінкою сотворив їх. І благословив їх Бог і сказав їм: «Будьте плідні й множьтея, і наповняйте землю та підпорядкууйте її собі; пануйте над рибою морською, над птаством небесним і над усяким звіром, що рухається по землі».

Потому сказав Бог: «Ось я даю вам усяку траву, що розсіває насіння по всій землі, та всяке дерево, що приносить плоди з насінням: вони будуть вам на поживу. Всякому дикому звірові, всякому небесному птаству, всьому, що повзає по землі й має в собі живу душу, я даю на поживу всяку зелень трав». І так сталося. І побачив Бог усе, що сотворив: і воно було дуже добре. І був вечір, і був ранок — день шостий.

Так закінчено небо і землю з усіма її оздобами. Бог закінчив сьомого дня своє діло, що його творив, і спочив сьомого дня від усього свого діла. І благословив Бог сьомий день, і освятив його; того дня спочив Бог від усього свого діла.

Таке було походження неба і землі, коли сотворено їх.

Коли Господь Бог творив небо і землю, не було ще на землі ніякої польової рослини, бо Господь Бог не посилав дощу на землю, і не було людини, щоб порати землю. Але виходила волога з землі й напувала всю поверхню землі.

Тоді Господь Бог утворив чоловіка з земного порошу та вдихнув йому в ніздрі віддих життя, і чоловік став живою істотою. Господь Бог насадив сад у Едемі, на сході, й оселив там чоловіка, що його утворив.

І виростив Господь Бог із землі всяке дерево, принадне на погляд і добре для поживи, і дерево життя посеред саду та й дерево пізнання добра і зла.

Панувати — тут: господарювати, порядкувати, творити.

Перекажи прочитану біблійну розповідь за планом: 1) Скільки днів Бог творив світ? 2) Які створіння з'явилися першими, які — останніми?

Зверни увагу на різницю у створенні рослин, тварин і людей. Чи брала земля участь у творенні? А вода?

Чим відрізняється людина від усіх інших створінь? Чи дозволено їй вбивати інших живих істот? Що даровано Богом людині як їжа? Як ми ще називаємо Едемський сад?

Поміркуй, для чого у своєму саду Бог посадив поряд з деревом життя дерево пізнання добра і зла. Як ти намалюєш ці дерева?

Спробуй переказати біблійний міф як казкову історію. Можеш розпочати її приблизно так: «Колись давно задумав Бог створити світ, у якому ми сьогодні живемо...».

Прислів'я

- ◆ Дай землі, то і вона тобі дасть.
- ◆ Земля дає все і забирає все.
- ◆ Земля багата — народ багатий.
- ◆ Земля — наша мати, всіх годує.
- ◆ Земля найбагатша, вода найсильніша.
- ◆ Добро не пропадає, а зло умирає.

Спробуй пояснити наведені прислів'я. Вибери один мудрий вислів як тему і напиши невеличку казку чи оповідання. Намалюй до свого твору малюнок.

Загадка

Хто земні тіла будує?
Хто усіх-усіх годує?
В кому — ласка, в кому — сила,
що саме життя зростила?

Розглянь твори живопису на тему творення світу.

ДУМАЄ СОНЦЕ ЖИТОМ-ПШЕНИЦЕЮ

Думає сонце житом-пшеницею,
думає туча рясними дощами,
думає скеля живою криницею,
що **жебонить** ручаєм між кущами.

Думає осінь кленовим золотом,
думають весни вербовим пухом,
думає кузня **ковадлом** і молотом,
думає колесо вічним рухом...

Микола Руденко

А про що думає твій маленький Всесвіт? Спробуй продовжити вірш своїми міркуваннями.

Що відчувають квіти на твоєму вікні? Як озивається до тебе рибка в акваріумі? Що «кажуть» твої домашні друзі — пєсики і котики?

Чи відчувають тварини любов і дружбу? Чи можуть вони відгукватися на щирий поклик людини? Чи є почуття в рослин? Чи відчувають вони тривогу і острах, коли ми наближаємося до них?

Живучи серед природи, люди уважно приглядалися до кожної рослинки, пташини, а особливо — до тварин. Вони помічали, що кожне живе створіння чимось схоже на людину і може її багато чого навчити.

А ти задумуєшся над тим, чого тебе може навчити квітка, яка своїм ніжним ароматом заповнює сад на світанку? Чи пташка, яка щасливо щебече під твоїм вікном? Прочитай деякі перекази й легенди про близьких нам істот. Можливо, в них ти знайдеш відповіді на всі питання, які у тебе виникнуть.

ПРО ВЕЛЕТІВ І МАЙБУТНІХ ЛЮДЕЙ

Переказ

Колись жили такі великі люди, що, бувало, по лісі ходили, як по траві. А то вже як наші часи наставали, один велетень десь і надибав плугатаря з волами, плугом і погоничем. Забрав усіх на долоню й приносить їх до тата.

— Подивись, — каже, — тату, яких я надибав мишенят!

А тато глянув:

— Не мишенята то, сину, а такі люди, що після нас будуть!

Отак не стало в світі велетів...

А ще кажуть, що після нас будуть такі люди, що в одній печі їх дванадцять поміститься.

ЛЕЛЕКИ

Легенда

Лелека, бузьок чи черногуз в українців вважається найближчим до людських жител і до людської долі. Колись чужинці називали українців лелеками або лелегами

(можливо, за цю шанобливу любов до бузків). Наші давні родичі вважали, що бузко приносить в сім'ю дітей. Коли сім'я чорногузів селилася на хаті чи на зрубі старого дерева поблизу двору, це вважалося добрим знаком. Лелеки оберігали людський двір своєю мудрою любов'ю. Люди спостерегли, що вони попереджають про наближення біди.

СОЛОВЕЙКО

Легенда

Соловей не завжди був мешканцем нашої української землі. Кажуть, що колись солов'ї жили у прекрасному саду одного індійського царя і приносили йому пісні з усього світу. Якось одна пташина прилетіла в Україну. Весь день пронудьгувала вона в саду, бо люди трудилися в полі. Але коли увечері вони повернулися до своїх домівок, то так заспівали, що серце соловейкове затьохкало від щастя! Таких красивих пісень він не чув ніде у світі. Тому наступної весни ціла зграя солов'їв прилетіла в Україну, аби винести з неї море прекрасних мелодій, від яких розцвів сад заморського царя.

І з того часу солов'ї щороку прилітають на нашу землю, аби наслухатися пісень і самим посіяти радість в серцях людей, які, на жаль, все менше співають, хоча земля у них — найкраща, а серця — найдобріші.

Придумай свою легенду про ластівку, соловейка чи бузька. Може, тобі сподобалася легенда про велета, і ти захочеш пофантазувати про те, якими були і колись будуть люди?

Легка, немов пір'їнка, ця історія:
Елегію в словах вона снує,
Геройський дух землі передає,
Едемський сад словами нам відтворює.
Ніхто не знає, як творились квіти,
Дерева, ріки і високі гори, —
Але вона казкове диво творить!

Чи прочитав ти назву вірша?
Перекажи своїми словами, що таке легенда.

ЗВЕРНЕННЯ

До вас, мої рідні, звертаюся я —
найменший у нашій сім'ї.
Стоїть на узліссі ялина моя — не зрубайте її!
На озері плаває пташка моя — не убийте її!
Яскріє на небі зірка моя — не згасіте її!
Світ-казку буде мрія моя — не спиняйте її!

Дмитро Павличко

Як би ти звернувся до людей з проханням зберегти цей прекрасний світ? Що, на твою думку, його руйнує?

Напиши своє звернення у формі вірша чи листа.

НУ Й ГАРНО ВСЕ ПРИДУМАВ БОГ!

Ну й гарно все придумав Бог!
Як тато й мама — то удвох.

А як бджола — то у гурті,
сова — в дуплі й у самоті.

Придумав рибок ціле море,
Карпати-гори й хмари-гори.

Придумав сонце — соняха вгорі,
а зорі засвітив, як ліхтарі.

І місяця поставив на сторожі
лілеї, чорнобривчика і рожі.

А щоб забути геть про все сумне,
придумав Бог тебе й мене!

Галина Кирпа

Спробуй доповнити вірш своїми роздумами. Кого ще, окрім бджоли, придумав Бог у гурті? Які ще птахи чи звірі живуть самотниками, як сова?

Чим, на твою думку, людина звеселяє Бога? Чи всі людські вчинки приносять світові лише радість?

Вивчи вірш напам'ять.

Підсумовуємо прочитане

1. У яких міфах розповідається про створення світу?
2. Чим відрізняється легенда від міфу?
3. Який птах в Україні вважається охоронцем людських жител?
4. Хто написав вірш «Звернення»?

Я НАРОДИВСЯ ДЛЯ СВІТУ

Любов спочатку в світі проявилась:
Юначим тілом радісно сповилась,
Дівочою красою засвітилась —
Ич, як вона на себе задивилась!
Небесна мудрість увійшла в людину,
А Бог своє дитятко не покинув.

ПЕРШІ ЛЮДИ НА ЗЕМЛІ

Якщо ти захочеш почитати міфи різних народів, то знайдеш у них дуже багато цікавого про те, якими були перші люди. Одних було створено з глини, інші (як розповідають американські міфи) були дерев'яними.

Пригадай українську казочку про Івасика-Телесика. Дід теж витесав Івасика з деревинки. А баба своїми піснями, колисанням, любов'ю вдихнула у дерев'яне тільце живу душу. Мабуть, так робили всі творці, про яких розповідають міфи різних народів.

Найважливішими у народженні людини були світлі думки богів, які вони вкладали у своїх дітей, їхня любов, бажання краси і мудрості. У розумі людини думки перетворюються у слова, а слова, промовлені з любов'ю, сіють довкола радість, творять гарний настрій.

Як би не народжувалася у світі перша людина, та вона нарешті з'явилася. І люди стали володарями усіх царств природи на Землі. А думки повелителів неба засіялися не лише в людях — вони живуть у всіх земних створіннях: у тваринах, які розуміють нас без слів, у рослинах, які відчують настрій наших думок, у воді та вітрі, які все запам'ятовують і переносять по світу.

А як ти уявляєш собі перших людей?

Намалюй їхні «портрети» за своєю уявою, а також склади словесний образ перших людей. Постарайся вкласти в ці «портрети» любов, добрі думки та побажання, як це робив Творець.

Які думки і побажання ти вкладеш у свої творіння?

ПРО ПЕРШИХ ЛЮДЕЙ

Із книги індіанців кіче «Пополь-Вух»

Це було після того, як земля уже була створена.

І запитали Велика Мати та Великий Батько: «Невже тільки мовчання і тільки тиша будуть під деревами, під ліанами? Добре, аби в майбутньому там був хтось, хто буде їх охороняти».

Так говорили вони, коли розмірковували і розмовляли одне з одним. І швидко були створені олені та птахи. Негайно вказали їм на житла...

І коли це було завершено, Велика Мати і Великий Батько сказали створеним звірам та птахам: «Говоріть, кричіть, щечечіть, кличте, розмовляйте одне з одним, кожен відповідно до роду свого, своїм способом! Називайте наші імена, оспівуйте нас, ваших Батька і Матір, говоріть голосно, хваліть нас!»

Але вони не могли змусити їх говорити так, як тепер говорять люди; птахи лише свистіли, пищали, кудахкали, — вони не могли вимовляти слів, і кожне свистіло на свій лад. Тоді задумали Великий Батько і Велика Мати, що треба створити істот, які здатні будуть шанувати їх. А тварин, що не вміли говорити, вирішили принести в жертву: їхня плоть мала бути призначена на поживу.

Наближався час зорі, і треба було поспішати. І було створено першу істоту із землі та глини. Але вона вийшла невдалою: розплива-

лася, була м'якою, без руху, не мала сили. Вона могла заговорити, але розуму у неї не було. Швидко намокла у воді та не могла стояти. Побачивши, що ця істота не може ні ходити, ні розмножуватися, Сотворителька і Творець зруйнували свою роботу й знову почали радітися. Вони хотіли, щоби людина могла годувати і підтримувати їх, закликати і пам'ятати.

Вони прикликали на допомогу всі небесні сили — і знову було зроблено спробу створити людину. Цього разу її було витесано з дерева.

Дерев'яні істоти були схожі на людей, говорили, як люди, і населили поверхню землі. Вони існували та розмножувались, але не мали ні душі, ні розуму, не пам'ятали про свого Творця і Сотворительку. Вони безцільно бродили по світу на своїх чотирьох ногах.

Вони уже не пам'ятали про Серце Небес, і тому загинули...

Жертва — дарунок богам.

«Пополь-Вух» («Книга Народу») вважається такою ж священною книгою для індіанців племені майя, як для нас — «Біблія».

Чи помітив ти щось спільне в тому, як люди на різних континентах планети уявляли собі створення світу і людини? А що відмінне в цих оповідях?

Зверни увагу на вислів у тексті: «Серце Небес». Як ти уявляєш собі це велике Серце? Де, на твою думку, воно знаходиться?

Якщо твоя уява захопиться цією темою, можеш створити фантастичне оповіданнячко «Подорож до Серця Небес».

Творімо разом. Допиши акровірш.

Над нами воно.....

Ех, скільки у ньому тепла!

Бо сонце його.....

Огнем своїм вічним.....

Прислів'я

- ◆ Птицю Бог створив для польоту, а людину — для роботи.
- ◆ Птицю пізнають по пір'ю, а людину по мові.
- ◆ Не одежа красить людину, а добрі діла.

Загадки

- Хто ходить уранці на чотирьох ногах, удень на двох, а ввечері на трьох?
- Однією ложкою фарби весь світ фарбує.
- Два круглих-прекруглих коржі щодня підносять до воріт: один пашиє жаром, інший — холодний, наче лід.

Якщо ти хочеш дізнатися, як усе-таки були створені справжні люди, можеш переглянути мультфільм.

ЯЙЦЕ-РАЙЦЕ

Українська народна казка

Колись була птиця жайворонок царем, а царицею — миша, і мали вони своє поле. Посіяли на тім полі пшеницю. Як уродила їм та пшениця — давай вони зерном ділитися. От одне зернятко було зайвим. Миша каже:

— Нехай мені буде!

А жайворонок каже:

— Нехай мені!

Думають вони: що тут робити? Пішли б позиватися, та немає старших за них. Миша й каже:

— Я перекушу зернятко.

Цар на це погодився. А миша взяла зернятко та й побігла в нору. Тут цар зібрав усіх птахів, миша — звірів, почали воювати.

Що звірі хочуть розірвати яку птицю — вона злетить на дерево, а звірі від птиць у нори ховаються. Так билися весь день, а увечері сіли відпочивати. Цариця й помітила, що на війні немає комашні, та звеліла її покликати. І наказала комашні вночі полізти на дерева і повідкушувати птиці пір'я біля крил.

Наступного дня птиця стала падати на землю, не маючи змоги злетіти, а звірі тут її і розривали. А орел побачив, що біда, і з дерева не злетів.

Коли тут іде стрілець. Побачив орла і став цілитись у нього, а той і просить стрільця:

— Не бий мене, чоловіче, я тобі **у великій пригоді стану!**

От стрілець удруге прицілився, а орел знову благає:

— Візьми та вигодуй мене, то побачиш, в якій я тобі пригоді стану!

І втретє прицілився стрілець, а орел все його просить:

— Не бий мене, чоловіче, краще вигодуй!

Стрілець повірив, забрав орла і приніс додому. Той попросив годувати його м'ясом доти, поки крила виро-

стуть. А в того чоловіка були дві корови і бугай. От він одну корову зарізав, і орел за рік її з'їв та й просить чоловіка:

— Пустити мене політати — я спробую, чи вже відросли крила.

Політав орел, опівдні повернувся і каже, що замала в нього сила — треба ще одну корову зарізати. За рік знову політав, увечері повернувся і просить чоловіка зарізати ще й бугая, бо сили замало. Подумав чоловік, що коли втратив дві корови — то нехай уже й бугай пропадає. З'їв орел того бугая протягом року і знову полетів, та літав високо — аж під хмарами.

Коли це прилетів і каже чоловікові:

— Спасибі тобі, чоловіче, а тепер сідай на мене.

Сів чоловік орлові на спину — той поніс його аж під хмари, а тоді пустив додолу. Аж біля землі підхопив чоловіка і питає:

— А що, як тобі здавалось?

— Так, наче я вже неживий був.

— Отак і мені було, як ти на мене націлився. Сідай ще.

Орел поніс його аж у хмару, а звідси знову пустив додолу і підхопив біля самої землі.

— Як тобі здавалося, коли ти летів додолу?

— Так, наче мої кістки вже розсипались.

— Отак і мені здавалося, коли ти у мене вдруге цілився.

І втретє поніс орел чоловіка — аж за хмари, а звідти знову скинув його додолу і підхопив біля самісінької землі.

— Як тобі здавалося, коли ти летів додолу?

— Так, наче я уже неживий був.

— Отак і мені було, коли ти втретє у мене цілився. Але тепер уже ніхто нікому не винний: ні ти мені, ні я тобі. Сідай на мене та полетимо до моєї **госпóди**.

Ото летять і летять, прилітають до орлового дядька. Орел і каже:

— Іди ж у хату, та як будуть тебе питатися, чи не бачив нашого **небожа**, то ти скажеш: як дасте яйце-райце, то й на вічі приведу.

Приходить чоловік у хату, вітається, його й запитують:

— Чи по волі прийшов, чи по неволі?

— Добрий козак усе по волі ходить.

Вони його й питають:

— Чи не чув ти там за нашого небожа? Бо вже третє **літо**, як пішов на війну,— та ні чутки, ані звістки.

А він їм і каже:

— Як дасте яйце-райце, то і на вічі приведу.

— Краще б нам його ніколи не бачити, як віддати тобі яйце-райце.

Почув про це орел та й поніс чоловіка до свого брата, але і тут не здобув чоловік яйця-райця. Тоді полетіли до орлового батька.

Коли увійшов чоловік до хати, розпитав батько про свого сина. Коли ж чоловік сказав, що на вічі його приведе, як дадуть йому яйце-райце, батько-орел і питає:

— Нащо воно тобі? Краще дамо тобі багато грошей.

— Я не хочу грошей, дайте мені яйце-райце!

— Піди ж приводь!

Увійшли в хату, на radoщах батьки орла дали чоловікові яйце-райце і сказали:

— Гляди ж, не розбивай його ніде по дорозі, а як прийдеш додому — зроби великі загороди, а тоді його розіб'єш.

Пішов чоловік додому та по дорозі захотілось йому води напитись. Нахилився до кринички — яйце-райце викотилось і розбилось. А з того яйця став **скот** вернути. Чоловік хоче його назад загнати, та не може.

Коли це де не взялася змія та й каже, що зажене скот у яйце-райце, якщо чоловік подарує їй те, що без нього вдома стало. Чоловік і згодився.

Прийшов додому — а там у нього син народився. Пожурились вони з жінкою, але що вдієш? Погородив чоловік великі загороди, розбив яйце, випустив скот і розбагатів.

От виріс син і пішов до змії. А вона й загадує парубкові, щоб він за одну ніч луг викорчував, ізорав, пшениці засіяв, ізжав її, у копи поскладав, змолотив та щоб напик свіжих паляниць і змії на сніданок подав до столу.

Зажурився хлопець та пішов до ставка. А там близько був мурований стовп, у якому замурована зміїна дочка. Почула вона, що парубок плаче, і питається:

— Чого ти плачеш?

— Як же мені не плакати, коли змія загадала таке, чого я ніколи в світі не зроблю!

І розказав їй усе, а зміїна дочка й каже, що коли візьме її за жінку, то все зробить так, як змія наказала. Хлопець погодився. Дівчина й каже:

— Лягай спати, а завтра вранці понесеш змії паляницю.

Пішла зміїна дочка до лугу, свиснула — луг тріщить, лушчиться, пшениця сіється. До світанку спекла паляницю, а парубок приніс ту паляницю змії до столу.

— Гляди ж, щоб і друге діло зробив! Щоб ти оту гору розкопав і Дніпро туди пустив, а коло того Дніпра побудуй комори: щоб **байдаки** туди приставали і щоб до ранку уся пшениця була продана!

Знову зажурився хлопець і пішов до того стовпа, а зміїна дочка й це діло за нього зробила, лише сказала, аби він вранці видав купцям пшеницю із комор.

Вранці змія побачила, що все зроблено, і загадала парубкові, аби він уночі впіймав золотого зайця.

Почула зміїна дочка та й каже:

— Оце вже не жарти. Одначе ходім до тієї скелі. Стань над норою: ти будеш ловити зайця, а я гонитиму його з нори. Тільки гляди ж: що б не виходило з нори — лови його! То буде золотий заєць.

Стала дівчина гонити з нори зайця, а хлопець бачить: вилазить з нори гадюка і сичить на нього. Він її і пустив.

— Та то ж був золотий заєць! Гляди ж, я ще раз гнатиму — і що б не виходило та що б тобі не казало, не випускай його!

Коли це вилазить з нори стара баба і питає:

— Що ти тут, сину, шукаєш?

— Золотого зайця!

— Де би він тут узявся? Його тут нема!

Та й пішла. А зміїна дочка коли про це почула, то й каже:

— Оце ж і був золотий заєць! Тепер ми уже його не впіймаємо, хіба що я сама перекинуся золотим зайцем. Принесеш зайця і покладеш на стільці — не віддавай мене змії в руки, бо вона здогадається і розірве нас обох!

Так і зробили. Приніс хлопець золотого зайця, поклав на стільці і каже:

— Натє вам зайця, а я піду вже від вас.

— Добре, йди.

А змія тільки з хати — заєць знову перекинувся дівчиною та за парубком. Почали вони удвох утікати. Коли ж змія побачила, що то не заєць, а її дочка, кинулась наздоганяти. Та не сама побігла, а послала свого чоловіка. Чують вони — земля стугонить.

— Оце вже за нами біжать! Я перекинусь пшеницею, а ти дідом, та будеш стерегти мене. Як стане питатись тебе, чи не бачив парубка й дівки, то ти скажи, що вони тоді тут ішли, як ця пшениця сіялась.

Прибіг змій, питається, а хлопець йому й відповідає, що ішли тут парубок з дівчиною, коли ця пшениця сіялась.

— Цю пшеницю вже пора косити, а їх вчора не стало.

І вернувся змій додому. Зміїха його розпитує та й сердиться, що це ж вони і були. І сама побігла наздоганяти втікачів.

А дівчина з парубком далі утікають. Коли чують — аж земля реве і жаром пашить.

— Ей, тепер ми пропащі! Змія сама біжить. Ну, я тебе зроблю річкою, а сама стану рибою-окунем.

Прибігла змія до річки, перекинулась щукою і гониться за окунем, а окунь повертається до неї своїм гострим пером — то вона не може його вхопити. Взялась змія воду з річки пити: пила, пила — та й луснула.

Тут дівчина і каже до парубка:

— Тепер уже не біймось! Ходімо до твоєї господи. Ти заходь у хату, та гляди: усіх поцілуєш, тільки дядькової дитини не цілуй, бо як поцілуєш ту дитину — то забудеш про мене!

Зайшов парубок до хати, з усіма поздоровався та й думає собі: «Як же мені не поздороватися з дядьковою дитиною? Що про мене подумують?»

Поцілував — і забув про дівчину. А за півроку надумав женитися. Нарядили йому одну гарну дівку, він із нею й заручився.

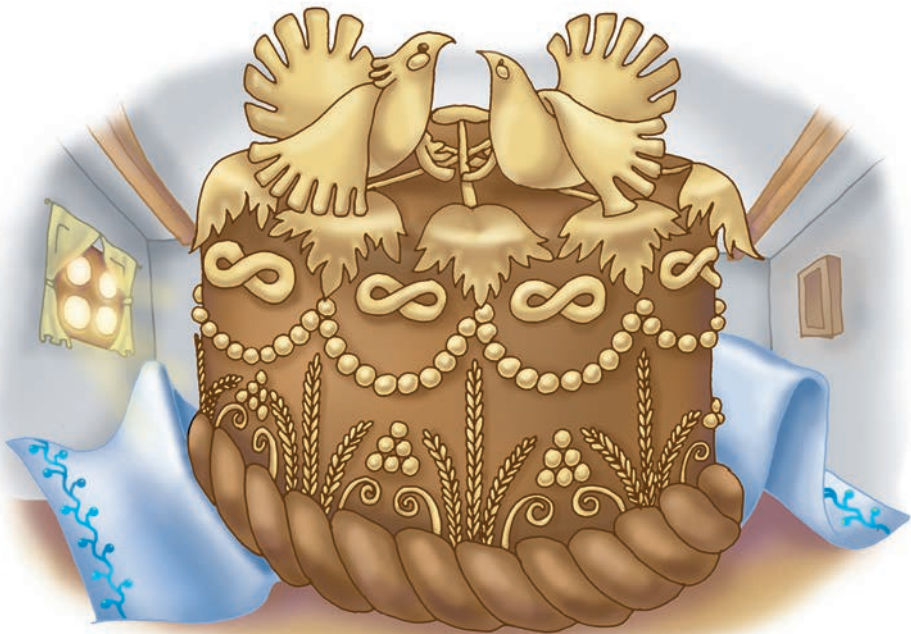
Перед весіллям увечері кличуть на шишки молодиць. Покликали і ту дівчину, що його врятувала, хоч ніхто в селі не знав, що вона за одна. Стали **бгати шишки**. Та дівчина зліпила з тіста голуба й голубку та пустила додолу, — вони ожили і стали говорити одне до другого:

— А ти забув, як я за тебе луг викорчувала і там пшеницю сіяла, а з тієї пшениці паляницю спекла, щоби ти до змії відніс?

— Забув, забув!

— А ти забув, як я за тебе гору розкопувала і туди Дніпро пустила, щоб байдаки заходили, а ти на ті байдаки пшеницю продав?

— Забув, забув!

— А ти забув, як ми ходили удвох золотого зайця ловити? Ти й за мене забув?

— Забув, забув!

Тоді парубок згадав ту дівчину — ту саму, що голубів ліпила, та й покинув дівку, з котрою заручився, а зі своєю судженою одружився.

І тепер живуть, хліб жують, коромислом воду носять.

Байдаки — козацькі човни.

Шишки бгати — випікати весільне печиво.

З чого почалася незгода у світі та війна між земними царствами й жителями неба?

Через що чоловік розбив яйце-райце? Чому його син змушений був служити в змії?

Поміркуй над тим, чому дівчина просила парубка не цілувати малу дитину.

Чому саме голуби нагадали парубкові про його суджену?

Прочитай строфу з народної пісні — може, в ній знайдеш підказку.

Сивий голуб, сивий голуб, сивая голубка,
милий отець, мила мати, ще миліша **любка**.
Бо я з татом та з мамою часом посварюся,
з милой стану говорити — не наговорюся.

Чи відомі тобі пісні або легенди про голубів?

Прослухай давню українську пісню «Голуб і голубка». Чи схожа її тема із сюжетом казки?

ТИ ЗНАЄШ, ЩО ТИ — ЛЮДИНА?

Ти знаєш, що ти — людина?
Ти знаєш про це чи ні?
Усмішка твоя — єдина,
мука твоя — єдина,
очі твої — одні.

Більше тебе не буде.
Завтра на цій землі
інші ходитимуть люди,
інші кохатимуть люди —
добрі, ласкаві й злі.

Сьогодні усе для тебе —
озера, гаї, степи.
І жити спішити треба,
кохати спішити треба —
гляди ж, не проспи!

Бо ти на землі — людина.
І хочеш того чи ні,
усмішка твоя — єдина,
мука твоя — єдина,
очі твої — одні.

Василь Симоненко

Поміркуй, що, на твою думку, є в тобі єдиним і неповторним.

Що для людини є найважливішим у житті, аби вона почувалася щасливою?

Вивчи вірш напам'ять.

Прочитай вислови про мову. Чим для тебе є слово?

* * *

На початку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово. Воно в Бога було споконвіку. Усе через Нього постало, і ніщо, що постало, не постало без Нього. І життя було в Нім, а життя було Світлом людей. А Світло у темряві світить, і темрява не огорнула його.

З Євангелія від Івана

* * *

Думки, наче повітря; його годі побачити, але воно твердіше землі і сильніше води: ламає дерева, руйнує будівлі, жене хвилі й кораблі, їсть залізо і камінь, гасить і роздуває полум'я. Так і думки сердечні — начебто немає їх, але від цієї іскри пожежа, хвилювання і руїна, від цього зерна залежить ціле дерево нашого життя.

Григорій Сковорода

* * *

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється, ожива, як їх почує!..
Знать, од Бога і голос той, і ті слова
ідуть між люди!..

Тарас Шевченко

* * *

Те Слово — Божеє кадило: кадило істини...

Тарас Шевченко

* * *

Мова — втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її! Борімося за красу мови, за правильність мови, за багатство мови...

Максим Рильський

Прочитай притчу про силу слова. Чим вона може бути корисною для тебе? Вивчи її напам'ять.

СИЛА СЛОВА

Народна притча

Син часто **лихословив**, і батько сказав йому після кожного лихого слова забивати цвях в одвірок. Так у дверях з'явилося багато цвяхів. Коли син виріс, зрозумів свою помилку і захотів витягти цвяхи з одвірка. Але дірки від забитих цвяхів залишилися.

— Отак, сину, люди залишають сліди в чужому серці: слово можна забрати, а слід від його рани зостанеться.

Творімо разом. Допиши акровірш.

Спочатку сонце в ньому засіяло,
Любов'ю світ увесь.....,
Огнем небесним в людях запалало, —
Воно усе на світі народило,
Очима серця для людини.....

Прислів'я

- ◆ Холодним словом серця не запалиш.
- ◆ Добре слово будує, а зле руйнує.

Підсумовуємо прочитане

1. Як ти розумієш вислів із Євангелія «І життя було в Нім, а життя було Світлом людей»? Як у слові може перебувати життя?
2. У якій казці розповідається про народження земного світу з яйця?
3. У якому тексті написано: «На початку було Слово»?
4. Який поет назвав слово «кадилом істини»?